

Türk, Ahmet Turan (2020), *Erken Dönem Tatar Türkçesine Ait Çok Lehçeli Bir Metin Tefsîr-i No'mânî*, Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım, 756 s.

ALEYNA ECE*

Kıpçak tipindeki Türk lehçeleri içinde yazı dili geleneği en eski olan Tatar Türkçesidir. Tarihî Kıpçak yazı dilinin doğal bir devamcısı durumunda olan Tatar Türkçesi, modern anlamda ilk kez, Sovyetler yönetiminin “her halka bir yazı dili” prensibince 1938 tarihinde yazı dili hâline getirilir (Şirin, 2020: 338). Söz konusu tarih, resmî/politik olarak Tatar Türkçesinin yazıya geçirilişini ifade etse de ilgili tarihten önce de kaleme alınıp basılmış çok sayıda eser bulunmaktadır. Erken Tatar Türkçesi olarak ifade edilebilecek bu dönemde yazılmış bu metinlerin; Türk dilinin klasik yazı dilleri olan Çağatay Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin yoğun etkilerinin bulunduğu karışık lehçelilik özelliği gösteren eserler olduğu görülür. Söz konusu

eserlerden biri de No'man Samanî tarafından kaleme alınmış olan *Tefsîr-i No'mânî*'dir.

Tefsîr-i No'mânî, adından da anlaşılacağı üzere Tatarca bir Kur'an-ı Kerim tercümesidir. Söz konusu eser yakın zamanda Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğretim üyesi Ahmet Turan Türk¹ tarafından bir çalışmaya konu

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İKÇÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, aleyna390@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9001-0007

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 16.04.2022, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 18.04.2022)

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

¹ Ahmet Turan Türk'ün Tatar Türkçesi ve edebiyatına ilişkin olarak kaleme aldığı başka yayınları da bulunmaktadır: 1. (2013) “Ünlü Tatar Âlimi Prof. Dr. Mirfatih Zekiyev”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı:2/2, s.179-202. 2. (2014) “Kazan-Tatar Türkçesi İle Yazılmış Çok Lehçelilik Özelliği Gösteren Nogmani Tefsiri: Yasin Suresi Örneği”, *Türkiyat Mecmuası Dergisi*, Sayı: 28/2, s.147-176. 3. (2019) “Nurihan Fettah'ın Dilinde Eski (Arkaik) Sözler”, *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1, s. 47-57. 4. (2019) “Köklerin Peşinde Bir Tatar Yazar: Nurihan Fettah”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı:48.

edilmiş ve *Erken Dönem Tatar Türkçesine Ait Çok Lehçeli Bir Metin Tefsîr-i No'mânî* başlığı ile Eylül 2020'de Paradigma Akademi Yayınları arasında basılmıştır.

Giriş, Yazar ve Eser Üzerine, İnceleme ve Metin olmak üzere toplam dört bölümden oluşan kitapta; amaç ve yöntem açık bir şekilde belirtilmese de eser bütünlüklü bir biçimde ele alındığında, metindeki Oğuz Türkçesi ve Çağatay Türkçesi özelliklerin belirleneceği karşılaştırmalı bir incelemenin hedeflendiği ifade edilebilir.

Çalışmanın “*Giriş*” bölümünde (ss. 1-2) tercüme kültürü ele alınmıştır. Örneğin bir dinin kabul edilmesinin ardından o dine ait eserlerin dine mensup olan halkların dillerine çevrildiğinden bahsedilmiştir. Bu tercümelerin temelinde ise dini anlamının ve özümsemenin yattığına değinilmiştir.

Çalışmanın “*Yazar ve Eser Üzerine*” bölümünde (ss. 3-8) No'man Samanî ve hazırlamış olduğu Tefsîr-i No'manî adlı eser hakkında, eserin niteliği ve dili hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu kısımda ayrıca No'man Samanî'nin eserini, kendisinin Kur'an hocası olan Kursavî'nin Kur'an-ı Kerîm tercümesinin yarım kalmasından dolayı kaleme aldığı da belirtilmiştir.

Eser bir Kur'an-ı Kerîm tercümesi olmasına rağmen Kur'an-ı Kerîm ile ilgili olmayan kısımların da olduğuna dikkat çekilmiştir. Örneğin:

“Bu tuğrıda şî'r eytıldê: ‘İrnëñ nindiylëğënë üzënden sorama, dustına kara.’ Çönki kêşê ipdeşëne iyerüp eş kıladır I-99/23-25” (Türk, 2020: 4).

“Bu doğrultuda şîir söylendi: ‘Erkeğin kendisinden isteme (kendisine sorma), dostuna bak.’ Çünkü insan arkadaşına uyup iş yapıyordur.”

Çalışmanın “*İnceleme*” bölümünde (ss. 11-57) metnin ses bilgisi ve biçim bilgisi özellikleri ele alınmıştır.

Eserin 11-13. sayfaları arasında vokallerin ve konsonantların yazım özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Türk, çalışmasına konu olan eserin çok lehçeli bir metin olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“XV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar ağırlıklı olarak Çağatay, XVIII. yüzyıldan sonra ise Oğuz Türkçesinin (Osmanlı Türkçesinin) etkisinde kalan yazı dilinin bir göstergesi olarak metin, birden çok Türk yazı dilinin özelliğini barındırmaktadır.” (Türk, 2020: 11).

Bu bölümde terminolojik bir karışıklık da göze çarpmaktadır. *Güzel h* yerine *hemze* teriminin kullanıldığını görmekteyiz:

“Söz sonu durumunda /a/ ünlüsü için elif (ʾ) ve hemze (◌) harfinin kullanımı söz konusudur. Eklerin yazımında hemze (◌) daha çok kullanılmıştır. اوسه ده olsa da I-331/4 vb” (Türk, 2020: 12).

Eserin 13-23. sayfaları arasında metnin ses bilgisi özelliklerine yer verilmiştir. Bu bölümde vokallerin çoklu kullanımından, düzlük-yuvarlaklık uyumundan, konsonantların çoklu kullanımından ve alıntı kelimelerde görülen çoklu kullanımlardan bahsedilmiştir. Çalışmanın adı gereği de metindeki bütün ses özellikleri değil de çok lehçeli bir metin olmasının sonucu olarak ses değişimlerinin çoklu kullanımı üzerinde durulmuş ve bunlar örneklendirilmiştir. Örneğin Eski Türkçedeki /e/ sesinin Tatar Türkçesinde /i/ sesine dönüşmesinin izleri görülmesine karşın, bir tutarsızlığın da metne hâkim olduğu ifade edilmektedir:

“ايشك işek “eşik” I-6/ ايشك işek “eşek” II-326/3, ايت it “et” I-178/22, vb.” (Türk, 2020: 12).

Yazarca metinde tanıklanan bir başka tutarsızlık ise Tatar Türkçesinde bulunmayan dudak uyumunun örneklerine ilişkindir: “بورون borun II-280/27 بورون ~ borun I-31/19, اورون urun I-11/29 ~ اورن urın I-32/2, اولوش ölüş II-281/2 ~ اولش öleş II-357/4, اولوم ülüüm I-33/21 ~ اولم ülüm I-44/4, اوچون öçün I-32/8 ~ اوچن öçen I-234/28 ~ ايچون içün I-272/4 vb.” (Türk, 2020: 13).

Son ses durumdaki veya hece sonundaki /p/ lerin (پ) harfi ile gösterilmesinin ötümlüleşmenin tespitine engel olduğu da belirtilmektedir: “كوب küp II-44/12, سيب sip- I-14/14, آشاپ aşap I-16/19, تاب tap- I-31/27 vb.” (Türk, 2020: 13).

Metinde çok lehçelilik özelliği olarak dikkat çekilen özelliklerden biri de /b-/ > /v-/ ses değişimidir. b-/ li şekillerin yanında, çoğunlukla Batı Türkçesinde gerçekleşen bu ses değişiminin örneklerinin de metinde bulunduğu ifade edilir: “bardır I-180/21, var idē II-7/14, baraçaqsız I-181/16, vardı II-335/24, birmez II-219/21, virmedē I-7/1 vb.” (Türk, 2020: 19).

Ses Bilgisinin ardından “Biçim Bilgisi” (ss. 24-57) bölümü gelmektedir. Bu bölümde yapımlık biçim birimlerin çoklu kullanımına, çekimlik biçim birimlerin çoklu kullanımına, eylem çekiminin çoklu kullanımına, çekimsiz eylem biçimlerine, söz varlığındaki çoklu kullanımlara ve sonuç kısmına yer verilmiştir. Tıpkı ses bilgisi incelemesindeki gibi bütün biçim birimler üzerinde durulmayıp çok lehçelilik özelliği gösteren yapılar üzerinde durulmuştur. Bu durum metinden verilen örneklerle de açıklanmıştır.

Tıpkı Ses Bilgisi kısmındaki gibi düzlük-yuvarlaklık uyumundan kaynaklanan bir tutarsızlık üzerinde durulmuştur: “bēregü I-92/28 ~ bērev I-224/17, kimçülēk I-116/10 ~ kimçēlēk II-2/5, sevgēlü I-171/24 ~ sevgēlē I-171/24, ağırşun- I-111/8 ~ ağırşın- I-77/10, almaşdur- II-103/19 ~ almaştur- II-134/18 vb.” (Türk, 2020: 25-26).

Eserde yazarın dikkat ettiği çok lehçelilik özelliklerinden bir diğeri ise atf gerindiumu ile ilgilidir. Batı Türkçesinde olduğu gibi yardımcı sesin ekin bünyesine dâhil edildiği örneklerle beraber dâhil edilmediği örnekler de yer almaktadır: “olp II-103/26 ~ olup I-4/7, cıyulp II-98/22 ~ cıyulup I-71/7, yanıp

II-74/21 , küteröp II-117/14 ~ küterüp I-23/1, küröp I-10/6 ~ kürüp I-27/21, ültüröp I-22/5 ~ ütörüp I-95/29 vb.” (Türk, 2020: 50).

Çalışmanın *İçindekiler* kısmında *Sonuç*'a yer verilmeyip *İncelemeler* bölümünün alt başlığında ele alındığını görmekteyiz. Bu kısımda ise eserde erken dönem Tatar Türkçesi özelliklerinin yoğunlukta olup Oğuz, Kıpçak ve Çağatay Türkçelerinin özelliklerini de barındırdığından bahsedilmektedir.

Son bölüm ise *Metin*'dir (ss. 67- 749). Bu bölümde Tefsîr-i No'manî adlı eserin elyazmasına ulaşılamadığından matbu metinden hareketle yapılan transkripsiyona yer verilmiştir.

Eserin içindekiler kısmında *Kaynaklar*'a ve *Kısaltmalar*'a yer verilmemiştir. Fakat içindekilerin hemen ardından *“Kısaltmalar ve İşaretler”* (ss. IX-X) adlı bölüm ve metnin transkripsiyonunun ardından ise *“Kaynaklar”* (ss. 750-756) adlı bölüm gelmektedir.

Sonuç olarak, burada tanıtıp değerlendirmeye çalıştığımız Ahmet Turak Türk tarafından kaleme alınan *Erken Dönem Tatar Türkçesine Ait Çok Lehçeli Bir Metin Tefsîr-i No'manî* adlı eserin Tatar Türkçesinin erken dönemine ilişkin çalışmalara bir katkı sunduğunu, kullanılan inceleme yönteminin ise gerçekleştirilecek sonraki çalışmalara bir örnek teşkil edeceğini düşünüyoruz. Bu yönüyle Doç. Dr. Ahmet Turan Türk'ü söz konusu hizmetinden ötürü kutluyor, nitelikli yayınlarının devamını diliyoruz.

Kaynaklar

Şirin, Hatice (2020). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Bilge Kültür Sanat: İstanbul.

Türk, Ahmet Turan (2020). *Erken Dönem Tatar Türkçesine Ait Çok Lehçeli Bir Metin Tefsîr-i No'manî*, Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım: Çanakkale.